

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора **Коцура Віктора Петровича** на дисертацію **Бутка Андрія Олександровича** на тему: **«Історія заселення та господарського освоєння території Задніпровських місць Гетьманщини (XVII – перша половина XVIII ст.)»**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Детальний аналіз дисертаційної роботи Бутка А. О. «Історія заселення та господарського освоєння території Задніпровських місць Гетьманщини (XVII – перша половина XVIII ст.)» дозволяє сформулювати такі узагальнені висновки щодо актуальності дослідження, ступеня обґрунтованості та достовірності основних висновків, наукової новизни результатів дослідження, практичного значення та загальної оцінки роботи.

Актуальність теми дослідження належно обґрунтована в дисертації. Представлена до захисту робота Бутка А. О. є актуальною в кількох аспектах, а саме: висвітлює питання освоєння півдня України, суттєво доповнює історію формування її етнотериторіальної цілісності за участі в цих процесах Гетьманщини, розкриває причини та наслідки суспільно-економічних процесів у житті країни, а також є першою в українській історичній науці працею, у якій всебічно, комплексно та системно розглядається історія Задніпровських місць Гетьманщини в XVII – першій половині XVIII ст.

Робота виконана відповідно до загального напрямку науково-дослідницької теми кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету «Спеціальні галузі історичної науки в архівній, бібліотечній та музейній справі» (державний реєстраційний номер 0119U000514).

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації.

Аналіз змісту дисертації, опублікованих праць підтверджує обґрунтованість результатів та висновків щодо історії заселення та господарського освоєння, адміністративного підпорядкування території Задніпровських місць Гетьманщини в XVII – першій половині XVIII ст.

Структура дисертаційної роботи, побудована за проблемно-історичним принципом, є логічною, обґрунтованою та відповідає специфіці комплексного дослідження цього питання. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (255 найменувань). Кількість та якість використаних джерел стали основою для неупередженого наукового дослідження та забезпечили відповідний рівень достовірності й обґрунтованості дисертаційної роботи.

Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, з яких – 165 основного тексту. Структура дисертаційної роботи логічна, матеріали розділів викладено належно до мети і поставлених завдань, що відповідають визначеному об'єкту і предмету дослідження.

У вступі автор обґрунтував актуальність, предмет та об'єкт дослідження, його мету та завдання. Мета дисертаційного дослідження полягає в комплексному та системному дослідженні історії заселення та господарського освоєння території Задніпровських місць Гетьманщини протягом XVII – першої половини XVIII століть. Об'єктом даного дослідження є територія Задніпровських місць Гетьманщини. Предметом дослідження постає історія колонізації та реколонізації Задніпровської території Гетьманщини, розвиток її господарського освоєння, приватновласницьких та товарно-грошових відносин.

У першому розділі здійснено критичний аналіз наукової розробки проблематики, історіографічних джерел та сформульовано методологію дослідження (С. 20–45). Оцінюючи стан наукової розробки проблеми, автор слушно виділив три основні хронологічні групи наукових праць, що прямо або дотично стосуються теми дослідження, зазначивши, що кожна з цих груп вирізняється особливими ідеологічними засадами, методологічними

підходами, продиктованими часом їх створення та публікації. Останнє вимагає переосмислення факту виникнення «Задніпрських місць» Гетьманщини у світлі державницьких ініціатив її уряду та прагненні розширити свої території на Правобережжі Дніпра. Крім того, більшість історичних праць лише фрагментарно розкривають проблематику досліджень історії заселення та господарського освоєння території Задніпровських місць Гетьманщини в XVII – першій половині XVIII ст., тоді як комплексне дослідження відсутнє.

Дослідницькі завдання дисертанта зумовили використання широкого спектру джерельної бази: опубліковані та неопубліковані архівні джерела; опубліковані картографічні документи XVIII ст.; речові джерела, що зберігаються в музейних колекціях. У свою чергу, кожна з груп джерел поділяється на підгрупи за походженням та видовою ознакою. Загалом автором опрацьовано і введено в науковий обіг близько 250 архівних документів. Аналіз наукової літератури та різноманітних репрезентативних джерел дав змогу глибше та об'єктивніше дослідити тему.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності, наступності, науковості тощо. Дослідження базується на використанні широкого спектру загальнонаукових та спеціальних історичних методів, що дало змогу охопити всі аспекти історії Задніпровських місць: від початку заселення та виділення в окрему територію до її ліквідації у зв'язку з утворенням російським урядом Нової Сербії в 1752 р.

У другому розділі (С. 46–61) А. Бутко, спираючись на архівні матеріали та праці попередників, проаналізував історичні фактори формування Задніпровських місць, як осібної території Гетьманщини, а також визначив її територію, кордони та зміни в адміністративному підпорядкуванні Задніпровських місць на різних історичних відтинках упродовж XVII – першої половини XVIII ст., зосередив увагу на особливостях формування назви «Задніпрські місця». В результаті автор слушно приходять до висновку, що поява на історичній арені в кінці XVII – першій половині

XVIII ст. Задніпровських місць як окремої території Гетьманщини була зумовлена тогочасними геополітичними реаліями боротьби Російської держави, Речі Посполитої та Туреччини за контроль над південною частиною Правобережної України, яка доповнювалася українським фактором протистояння Гетьманщини та Запорозької Січі. У формуванні назви «Задніпрські місця» визначальною була географія розташування адміністрації полків та уряду Гетьманщини, за сотнями яких закріплювалася частина території Правобережжя.

У третьому розділі дисертації (С. 62–11) здійснено аналіз колонізаційних та реколонізаційних процесів в межах досліджуваної території, визначено етапи господарського освоєння краю, звернено увагу на вплив геополітичних факторів у домінуванні різних форм колонізації («народної» та урядової) на визначених етапах господарського освоєння краю, їх роль у характері та розвитку населених пунктів, соціального церковного устрою. Дисертант вірно приходить до висновку, що, починаючи з 30-х років XVIII ст., Задніпровські місця стають окремою територією Гетьманщини, а соціальне й церковне життя населення правобережних сотень Миргородського та Полтавського полків було тісно пов'язане з Лівобережжям – основною частиною Гетьманщини. Водночас автор доречно вказує на традиційну й тривалу участь в освоєнні краю, особливо в кінці XVII – першій чверті XVIII ст., населення Правобережжя – вихідців з Чигиринщини.

Четвертий розділ дисертації (С. 119–170) присвячено питанням особливостей господарського освоєння краю, аналізу товарно-грошових та приватновласницьких відносин на Задніпровській території Гетьманщини, а також розкриваються причини та характер передачі цих земель під Нову Сербію. Спираючись на аналіз архівних документів, автор показує зростання ролі населення Лівобережжя та уряду Гетьманщини в освоєнні краю, що привело до зростання хуторських поселень та пасік, а також появи й розвитку млинарства. Аналізуючи товарно-грошові й приватновласницькі відносини,

дисертант акцентує увагу на складності та суперечності цих процесів в кінці XVII – першому тридцятиріччі XVIII ст., що було обумовлене колонізаторською активністю польської шляхти та специфічними геополітичними умовами. Автором наводяться приклади паралельного фігурування в документах, пов'язаних з приватновласницькими відносинами на вказаній території, грошових одиниць значних номіналів як Речі Посполитої, так і Російської держави. Водночас в дисертаційній роботі вірно показана тенденція поступового витіснення, починаючи з 30-х рр. XVIII ст., польської монети російською у всіх сферах економічного життя краю. Автор слушно приходиться до висновку, що господарське та економічне життя краю було тісно пов'язане з Лівобережною частиною Гетьманщини і мало значний потенціал для подальшого розвитку у її складі.

В роботі аналізуються та узагальнюються причини передачі російським урядом Задніпровської території Гетьманщини під Нову Сербію – військове поселення вихідців з Балкан. На основі архівних документів подається широка панорама процесів передачі цієї території та характер переселення місцевих мешканців українського походження.

3. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати дисертаційної роботи А. О. Бутка достатньою мірою відображають наукову новизну, сутність, теоретичне та практичне значення результатів дослідження й викладені в 15 публікаціях, серед яких 9 статей – у наукових фахових виданнях, серед них одна – у зарубіжному фаховому виданні, а також в 2 статтях і в 2 тезах у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій, в 1 історико-краєзнавчому виданні (у співавторстві). Всі публікації у фахових виданнях здійснені автором без співавторства.

4. Ступінь наукової новизни одержаних результатів дисертаційної роботи.

Аналіз дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що дисертація виконана здобувачем самостійно, а усі сформульовані висновки та головні

положення обґрунтовані, системні, мають достатній теоретичний рівень узагальнення. Дисертація характеризується логічним та послідовним викладом матеріалу, аргументованістю висновків, які мають безперечну наукову новизну та є завершеною і самостійною роботою.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- комплексно та системно висвітлено історію виникнення, заселення та господарського розвитку Задніпровських місць Гетьманщини, виділено етапи колонізації краю, розкрито історичні і геополітичні умови виділення Задніпровських місць Гетьманщини в окрему господарську та адміністративну територію, обґрунтовано хронологічні межі її існування та проведено історико-географічний аналіз території;

- на основі комплексного дослідження зроблено спробу аналізу демографічних процесів і соціального складу населення території Задніпровських місць, окреслено історичні умови виникнення та розвитку населених пунктів на цій території; розкрито специфіку формування церковного устрою на території Задніпровських місць Гетьманщини;

- розкрито особливості господарського освоєння Задніпровських місць на різних етапах їх колонізації, досліджено приватновласницькі, товарно-грошові відносини та особливості грошового обігу на Задніпровській території Гетьманщини;

- виявлено нові архівні джерела до вивчення історії колонізації території Задніпровських місць Гетьманщини, а також введено в науковий обіг урядові документи Гетьманщини, пов'язані з ліквідацією Задніпровських місць як окремого регіону;

набуло подальшого розвитку:

- визначення поглядів дослідників на історію освоєння півдня Правобережної України та розуміння ролі уряду Гетьманщини в цьому процесі.

удосконалено та упорядковано:

- наявну джерельну базу завдяки аналізу, впорядкуванню та введенню в науковий обіг понад двохсот архівних документів, в яких розкриваються різні аспекти колонізації Задніпровських місць Гетьманщини та процесів їх ліквідації.

5. Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів.

Обґрунтовані в дисертації Бутка А. О. положення та висновки мають наукове та практичне значення. Теоретична цінність дисертаційної роботи полягає в тому, що застосовані методи дослідження дозволили автору всебічно й комплексно розкрити поставлені до розв'язання завдання.

Сформульоване автором практичне значення дисертаційної праці полягає в тому, що її теоретичні результати, висновки, узагальнення історичного матеріалу можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях щодо проблематики історії України, освоєння її територій, грошового обігу України, соціально-економічної історії, а також під час підготовки посібників для закладів вищої освіти.

6. Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом дисертаційна робота є завершеним і цілісним науковим дослідженням. Утім, у результаті аналізу змісту дисертаційної роботи А. О. Бутка, віддаючи належне високому рівню її підготовки, вважаємо за доцільне указати на такі дискусійні питання, висловити зауваження та побажання:

1. Висвітлюючи питання геополітичного впливу на освоєння та соціально-економічний розвиток Задніпровських місць Гетьманщини, автор не використовує доречне цьому випадку поняття фронтиту, не дає йому широкої характеристики та не зупиняється на його особливостях.

2. Аналізуючи грошовий обіг на території Задніпровських місць Гетьманщини, а також музейну нумізматичну збірку, дисертант, водночас, не використовує матеріали виявлених монетних скарбів в її межах або на дотичній території.

3. Акцентуючи увагу на паралельному обігу монет трьох держав, автор лише побіжно згадує присутність монет дрібних номіналів кримського походження, тоді як варто було б більш детально зупинитися на їх походженні, місці в грошовому обігові та часі вживання.

Висловлені зауваження та рекомендації мають переважно дискусійний характер. Отже, можна вважати, що загальне позитивне враження від представленої дисертаційної роботи вони не применшують. Ця робота має важливе значення для історичної науки, привертає науковий інтерес до проблеми дослідження історії освоєння центральних областей та областей Правобережної Наддніпрянської України впродовж XVII – першої половини XVIII ст.

7. Загальний висновок та оцінка дисертації.

Дисертаційна робота Андрія Олександровича Бутка на тему «Історія заселення та господарського освоєння території Задніпровських місць Гетьманщини (XVII – перша половина XVIII ст.)» є самостійним, завершеним науковим дослідженням.

Актуальність обраної теми дослідження, обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, їх вірогідність, достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їхнього викладу в опублікованих працях свідчать про наукову самостійність автора, високий рівень дослідження.

Результати дослідження свідчать про розв'язання актуального наукового завдання в історичній науці, яке полягає в дослідженні процесу пріоритету українського населення та за участі українських державницьких структур в господарському освоєнні та заселенні Півдня Правобережжя України в XVII – першій половині XVIII ст.

Дисертаційна робота Андрія Олександровича Бутка на тему «Історія заселення та господарського освоєння території Задніпровських місць Гетьманщини (XVII – перша половина XVIII ст.)» відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої

освіти, ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року №283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №167 від 6 березня 2019 року, а її автор – Андрій Олександрович Бутко – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент – доктор історичних наук,
професор, академік Національної
академії педагогічних наук України,
ректор Переяслав-Хмельницького державного
педагогічного університету ім. Григорія Сковороди.

В. П. Коцур

ПІДПИС Коцура В.П.
Засвідчую:
Нач. ВК *В.О. Паломушко*